

TÁRSADALMI TŐKE AZ ÉLELMISZERGAZDASÁGBAN: BIZALOM, SZERVEZETTSÉG ÉS ÖSSZEFOGÁS

TÓTH ANIKÓ

Kulcsszavak: közösségi agrármarketing, érdekérvényesítés, áldozatvállalási hajlandóság, szervezettség.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A bizalom és a közös akciókhoz való hozzájárulás közötti pozitív kapcsolat az egyén önmagára vonatkozó megítélésében a kutatásban igazolódott.¹ A bizalmi szintet jónak ítélik egyértelműen hajlandóak az időbeli áldozatvállalásra, azonban a megfelelő szintű bizalom a pénzügyi hozzájárulásban már nem elegendő, itt már hiányzik a pozitív irányú kapcsolat. A bizalmi szint és mások időbeli és pénzügyi hozzájárulási hajlandósága közötti kapcsolat nem egyértelmű. A bizalmi szint növekedéséből nem következik automatikusan, hogy a gazdasági szereplők mások hozzájárulási hajlandóságát pozitívabbnak ítélnék.

Az ágazati szereplők szervezettségi szintje és az érdekérvényesítés gyakoriságának vizsgálatakor nem állítható, hogy az ágazatot szervezettebbnek vélők pozitívabbnak ítélnék az érdekérvényesítést is.

A szervezettségi szint és a bizalom közötti kapcsolat vizsgálatánál bebizonyosodott, hogy a kapcsolat nem szignifikáns, vagyis a magasabb szervezettségi szintből sem következik egyértelműen, hogy az ágazat szereplői jobban bíznának egymásban.

BEVEZETÉS

A közösségi agrármarketing (KAM) programok megismertetésében, a támogatási rendszer működtetésében a termék-táncok, szakmai szervezetek szerepe kiemelkedő jelentőségű. A programok kialakítására, a konkrét megvalósításra vonatkozóan az ágazati szereplők szakmai szervezeteken keresztül érvényesíthetik érdekeiket, közvetíthetik igényeiket. Ahhoz, hogy

a gazdasági szereplők közvetíthetni tudják igényeiket, ismerniük kell a KAM támogatási formát, a KAM tevékenység működését, s tudniuk kell, milyen segítségre van szükségük, igényük, hogyan illeszthető az a KAM tevékenységrendszerébe.

Az ágazat szervezettsége alapvetően meghatározza a közös célok eléréséhez vezető utat, az eredményesség csak szervezett összefogással, közös fellépéssel biztosítható. A KAM támogatás azonban nem éri el célját, ha az egyes ágazatokban a szereplők közötti szétválás miatt a programok nem koherensek, a források szétaprózódnak, felhasználásuk hatékonysága nem biztosítható. A társadalmi tőke alapköve a bizalom, amely révén az összefogás megvalósul, a rövid távú egyéni

¹ A kutatás eredményei két részletben kerültek e folyóirat hasábjain publikálásra. A megjelent első részben – Gazdálkodás 2007. 2. sz. – az ágazati szereplők közötti bizalom, a közös programokban való részvételi hajlandóság, a KAM programokkal kapcsolatos elégedettséget vizsgáltuk, ez a második rész a szereplők érdekérvényesítésével, szervezettségi szintjével, áldozatvállalási hajlandóságukkal foglalkozik.

érdekek helyébe a hosszú távú, közösségi gondolkodás lép.

A társadalmi tőke alkalmas az emberek közötti kapcsolatok milyenségének, intenzitásának a kifejezésére és az emberek közötti bizalom erősítésére is. A közös akciók alapvető feltétele a kölcsönös bizalom, amely lehetővé teszi, elősegíti a kooperációt. Megfelelő bizalmi szint esetén az emberek hajlandóak közös akciókban részt venni, azokért áldozatot hozni, tudván, hogy a többi érdekelt is hasonlóan gondolkodik és cselekszik.

A KUTATÁSI CÉL ÉS MÓDSZER

A kutatás az alábbi hipotéziseket fogalmazta meg:

1. Hipotézis: A közös akciókhoz való hozzájárulási hajlandóság jelentős mértékben függ a partnerekkel szembeni bizalom erősségétől. Magasabb bizalmi szint esetén a gazdasági szereplők kevésbé tartanak attól, hogy a kooperációban való részvételük során háttérbe vagy hátrányos helyzetbe kényszerülnek, így szívesebben vesznek részt közös programokban.

2. Hipotézis: A magasabb szervezetségi szint mellett a piaci szereplők jobban bíznak egymásban és eredményesebben működik az érdekérvényesítés.

3. Hipotézis: Az érdekérvényesítés hatékonysága és a KAM programokkal való elégedettség közötti kapcsolatot illetően, akik szerint gyakrabban lehet az érdekeket a közös fellépéssel érvényesíteni, feltehetően elégedettebbek a KAM programokkal.

4. Hipotézis: A vertikumi pályákon az élelmiszeripari szereplők a kezdeményezők, felismerték a közös érdekérvényesítés jelentőségét, a változtatás igényét.

A vizsgálat alapjául szolgáló felméréshez szükséges minta összeállításához az élelmiszeriparban tevékenykedő cégek, szakmai szervezetek, szövetségek adatbázisa került felhasználásra. A kutatásban 300 élelmiszeripari cég, 40 db új típusú

mezőgazdasági szerveződés (TÉSZ, BÉSZ) és 87 db érdekképviseleti szervezet részére küldtünk ki kérdőívet. A kérdőívek visszaérkezési aránya mintegy 25%-os volt. A vizsgálatba vont vállalkozásokról, intézményekről, kiválasztásukról a cikk első részében számoltunk be részletesen.

A KUTATÁS FONTOSABB EREDMÉNYEI

Összefüggés a bizalom és a közös akcióhoz való hozzájárulási hajlandóság között

A bizalom és a közös akciókhoz való saját hozzájárulási hajlandóság. Feltételezhető, hogy azok, akik jobban megbíznak egymásban, nyitottabbak az együttműködésre és az időbeli, illetve pénzbeli áldozatvállalásra. A vizsgálatok feltevéssünk az időbeli vonatkozások tekintetében igen, a pénzbeli vonatkozás tekintetében nem igazolták.

Az időbeli áldozatvállalás felmérésére szolgáló számítások alapján elmondható, hogy azok hajlandóak a legnagyobb arányban a közös akciókhoz való időbeli hozzájárulásra, akik szerint megbízhatóak az ágazat szereplői. Akik jobban megbíznak az ágazat többi résztvevőjében, jobban hajlandóak áldozatot is hozni a közös akciókért, ugyanakkor a legbizalmatlanabbak hajlandóak a legkisebb arányban saját idejükkel hozzájárulni a közös akciókhoz.

A pénzbeli hozzájárulási hajlandóság felmérésének eredményei (1. táblázat) részben megerősítették az időbeli hozzájárulási hajlandóság esetében tett megállapításokat. Az anyagi áldozatot vállalók aránya magasabb bizalmi szint esetén a legnagyobb (40%). Kérdés, hogy ez elég magas-e az egyértelmű hajlandóság kifejezéséhez. Kiderült, hogy az ágazati szereplők még magasabb bizalmi szint esetén se mindig hajlandóak saját anyagi forrásból is hozzájárulni a közös prog-

ramokhoz, holott elvárható lenne, hogy megfelelő szintű bizalom esetén a szereplők nem tartanak attól, hogy a többiek

visszaélnék a közös akciókhoz való pénzügyi hozzájárulásukkal.

1. táblázat

Az ágazati szereplők egymás iránti bizalma és a közös akciókhoz való pénzbeli hozzájárulási hajlandóságuk

Megállapítás	Válaszlehetőség	Pénzbeli hozzájárulási hajlandóság		Összesen
		igen	nem	
Az ágazat legtöbb szereplőjében meg lehet bízni	Inkább nem értek egyet	20	5	25
	Egyet is értek, meg nem is	19	5	24
	Inkább egyetértek	26	10	36
Mindösszesen		65	20	85

A bizonytalanság oka lehet például a korábbi rossz tapasztalatokból fakadó beidegződés, a régi típusú szövetkezetek forrásainak nem mindig hatékony felhasználása, a többiektől való távolságtartás, a bizalmatlanság, vagy félelem az olyan helyzetektől, amelyekben a folyamatokat az egyén már nem tudja átlátni, kontrollálni. Véleményünk szerint ehhez az is hozzájárulhat, hogy a gazdálkodó szervezetek bizalmatlanok a döntéshozókkal szemben, sokszor távol vannak a döntésektől, nem látják át annak mechanizmusát, így bizalmatlanok saját hozzájárulásuk vonatkozásában is.

Nem mondhatjuk tehát egyértelműen, hogy magasabb bizalmi szint esetén határozottan hajlandóbbak a szereplők hozzájárulni a közös akciókhoz. Pénzügyi vonatkozásban egyértelműen bizonytalanok az emberek. Feltételezhető, hogy előbb látni akarják, hogy a rendszer valóban működik-e, s ha igen, akkor hogyan, és csak ezután hajlandóak áldozni is érte. Itt is megfigyelhető a közös rendszerekre, a közös akciókra jellemző ún. „potyautas” magatartás, amikor a gazdasági szereplő passzív szemlélőként ugyan része az egységnek, de aktív szerepekben nem hajlandó közreműködni. Egyéni hozzájárulás nélkül élvezzi a mások által végzett tevékenység eredmé-

nyének hasznát. Általában a közös akció eredménye összességében, minden szereplőre nézve pozitív, viszont az egyes szereplők egyéni döntéseik meghozatalakor más eredményre jutnak.² Ebben az esetben ellentmondás keletkezik az egyéni racionalitás és a csoport közös céljai és eredményei között. Amennyiben mindenki ezt a magatartást követi, akkor a közösség csak nagyon lassan fejlődik. A közös akciókból fakadó pozitív eredmény nemcsak eszközként, hanem az akciók céljaként, okaként is meg kell hogy jelenjen. Az eredmény eléréséhez pedig bizonyos fokú kockázatvállalás elengedhetetlen mindenki részéről.

A bizalom és mások közös akciókhoz való hozzájárulási hajlandósága. Ebben a kérdéskörben az alapfeltevés az volt, hogy akik jobban bíznak a másokban, azok általában magasabbnak is ítélik a többiek áldozatvállalását a közös akciókhoz (2. és 3. táblázat).

A bizalmatlan válaszadók 28%-a gondolja azt, hogy a résztvevők több mint fele hajlandó a közös akciókhoz időráfordítással hozzájárulni. Akik jónak ítélik meg az ágazat bizalmi szintjét,

² Elinor Ostrom: The complexity of collective action theory (Workshop in Political Theory and Policy Analysis Indiana University, 2005), p. 5.

azoknak csak mintegy 12%-a véli úgy, hogy a többi ágazati szereplő több mint fele hozzájárulna idejével a közös akciókhoz. Magas bizalmi szint esetében nagyon magas (45%) azok aránya, akik úgy vélik, hogy a többiek kevesebb mint fele lenne hajlandó saját idejével hozzájárulni a közös akciókhoz. Ebből következik, hogy a bizalmi szint még nem érte el azt a „küszöböt”, amelynél egyértelmű, hogy nagyobb bizalom esetén másokról is nagyobb hajlandóságot feltételeznek. A bizalmatlanok összesen mintegy 72%-a gondolta úgy, hogy az ágazati szereplők legalább fele hajlandó időbeli hozzájárulásra, míg a magasabb bizalmi szintet vallók közül ugyanennek az aránya csak mintegy 55%. Az is látszik, hogy a bizonytalan válaszadók („Egyet is értek, meg nem is”) inkább negatívan értékelik mások áldozatvállalási készségét. A táblázat adatai valószínűleg itt is a negatív tapasztalatokra vezethetők vissza. Véleményünk szerint a szereplőkben van egy bizonyos szintű „bizalmi naivitás”, vagyis a szereplők személyes bizalmatlanságuk ellenére feltételezik, hogy mások pozitívan állnak hozzá a közös dolgokhoz. Az egyén máshogy ítéli meg a saját maga és máshogy az ágazat többi szereplőjének várható viselkedését, helyzetét. Magát óvatosabbnak, a többieket pedig kezdeményezőbbnek, optimistábbnak véli.

Mások anyagi hozzájárulási hajlandóságának megítélésénél a 100 válaszból mindössze egy akadt, amelyik a táblázat mindkét kérdésénél a legpozitívabb kategóriába esett. A válaszadó egyedülként vélekedik úgy, hogy „Az ágazat legtöbb szereplőjében meg lehet bízni” és a közös akciókhoz az ágazati szereplők több mint fele hajlandó pénzügyileg hozzájárulni (3. táblázat). Megállapítható, hogy mindhárom bizalmi megállapításnál mások pénzügyi hozzájárulási hajlandósága megítélésére adott válaszok legkevesebb

kétharmada a „Kevesebb mint fele” kategóriába tartozott. A bizalmi szinttől függetlenül a válaszadók általában rossznak ítélték mások pénzügyi hozzájárulási hajlandóságát. Az anyagi hozzájárulás területén egyértelműen megfigyelhető a bizonytalanság. Ez kulcsfontosságú, hiszen a KAM tevékenység során a jövőben megkerülhetetlen lesz az ágazati szereplők saját hozzájárulása. Természetesen már most is vannak olyan programok, amelyek csak részben támogatottak, és saját hozzájárulást kívánnak, de ezek nem kötelező jellegű, rendszeres befizetéseket jelentenek.

A kapott eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy még azok a megkérdezettek is, akik megbíznak az ágazat szereplőiben, viszonylag rossznak ítélik meg az ágazatban tevékenykedő társaik áldozatvállalási hajlandóságát. Vagyis bíznak egymásban, egészen addig, amíg nem kell együttműködni senkivel. Az, hogy esetleg a programokban részt vevőknek saját idejükkel, vagy anyagi eszközeikkel is hozzá kell járulni a közös akciókhoz, csak nehezíti a helyzetet. A társadalmi tőke tekintetében tehát a gazdálkodók közötti összefogáson még van mit javítani. Az agrárpolitikának segítenie kell – a támogatások EU harmonizációján túl – a gazdálkodók gondolkodásmódjának fejlesztését, azt úgy harmonizálni, hogy minél előbb felismerjék az összefogás szükségességét és az abban rejlő lehetőségeket. Az ágazati szervezeteknek kiemelkedő jelentősége van az összefogás szükségességének tudatosításában, az újfajta – közösségi – gondolkodásmód megismertetésében és megtanításában, a közös programokban való részvételre való felkészítésben. A KAM tevékenységet végző szervezetnek kiemelt feladatként kell kezelnie a KAM támogatás megismertetését, a szakmai szervezetek e tevékenységbe való szélesebb körű bevonását.

2. táblázat

Az ágazati szereplők egymás iránti bizalma és mások közös akciókhoz való időbeli hozzájárulási hajlandósága

Megállapítás	Válaszlehetőség	Mások időbeli hozzájárulásának megítélése			Összesen
		Kevesebb mint a fele	Fele	Több mint a fele	
Az ágazat legtöbb szereplőjében meg lehet bízni	Egyáltalán nem értek egyet	8	13	8	29
	Egyet is értek, meg nem is	15	14	3	32
	Inkább egyetértek	19	18	5	42
Mindösszesen		42	45	16	103

3. táblázat

Az ágazati szereplők egymás iránti bizalma és mások közös akciókhoz való pénzbeli hozzájárulási hajlandósága

Megállapítás	Válaszlehetőség	Mások pénzbeli hozzájárulásának megítélése			Összesen
		Kevesebb mint a fele	Fele	Több mint a fele	
Az ágazat legtöbb szereplőjében meg lehet bízni	Egyáltalán nem értek egyet	19	7	2	28
	Egyet is értek, meg nem is	27	5	0	32
	Inkább egyetértek	30	9	1	40
Mindösszesen		76	21	3	100

A szervezettségi szint megítélése

A szervezettségi szint megítélésével összefüggésben a megkérdezettek meglehetősen nagy aránya – mintegy 40%-a – úgy ítélte meg, hogy az ágazat szereplői egyáltalán nem szervezettek. A válaszadók 53%-a közepesen szervezettnek vélte az ágazat helyzetét és csak körülbelül 5% vallotta, hogy a szereplők megfelelő mértékben szervezettek.

A kölcsönös bizalom mellett a közös érdekekért történő fellépés, a hatékony érdekérvényesítés, a közös akciók alapköve a megfelelő szintű szervezettség. A válaszokból igazolódik, hogy az élelmiszeripari szereplők saját maguk is meglehetősen kedvezőtlennek ítélik az ágazat szervezettségi szintjét. Ez mind a társadalmi tőke vizsgálatánál, mind pedig a közösségi agrármarketing-tevékenységben való részvétel vizsgálatánál fontos. Alacsony szervezettségi szintnél nehezen várható el, hogy a szereplők összefognak

és készek közösen fellépni érdekeik érvényesítéséért. A szervezettség ugyanis azonos célokat, hasonló irányú megoldásokat, összefogást jelent, ezek nélkül nincs értelme közös programoknak.

Összefüggés a szervezettségi szint megítélése és a közös fellépéssel történő érdekérvényesítés gyakorisága között

Kiinduló feltételezésünk az volt, hogy akik az ágazat szervezettségi szintjét jobbnak ítélik, azok szerint a közös fellépést gyakrabban lehet felhasználni a közös érdekek érvényesítésére. Ennek bizonyítása az élelmiszeripar szervezettségi szintjének megítélése és a közös fellépéssel történő érdekérvényesítés közötti kapcsolati szint kimutatásával végezhető el (4. táblázat).

A 4. táblázatból látható, hogy a magasabb szervezettségi szintet vallóknak mintegy 57%-a gondolja azt, hogy érdekeiket alkalmanként lehet a közös fellépéssel érvényesíteni.

péssel megfelelően érvényesíteni. Figyelemre méltó, hogy ugyanezen körben a gyakori érdekérvényesítés mértéke az alkalmankénti kategória felét sem érte el. Az ágazat szervezetségi szintjét alacsonyabbnak ítélik mintegy 41%-a gondolja viszont, hogy érdekeiket gyakran lehet a közös fellépéssel megfelelően érvényesíteni. Tehát az érdekérvényesítés gyakorisága nem nő automatikusan a szervezetségi szint megítélésével, vagyis nem egyértelmű az összefüggés. Az érdekérvényesítés nem elég hatékony még azon válaszadók szerint sem, akik egyébként az ágazatot szervezettebbnek ítélték. Nem egyértelmű tehát, hogy az ágazat szervezetségi szintjét kedvezőbbnek ítélik az érdekérvényesítésben is optimisták lennének. Ennek egyik oka abban keresendő, hogy viszonylag kevés tapasztalatuk van a

közös akciókban való részvételről, hiszen az ágazat szereplőinek nagy része – anyagi okok, tájékozatlanság stb. miatt – nem vesz részt rendszeresen a közösségi agrármarketing programokban. Másrészt érdemes lenne külön is megvizsgálni, hogy a magasabb szintű szervezetségi szint mellett miért nem elég hatékony az érdekérvényesítés és ebben milyen szerepe van az ágazati érdekképviseleti szervezeteknek. Logikus feltételezés lehet, hogy a magasabb szervezetségi szint megítélése esetében a válaszadók közül legkevesebben a ritka, legtöbbször a gyakori érdekérvényesítést jelölik meg reális lehetőségként. A táblázatból azonban látszik, hogy a magasabb szervezetségi szintet vallók esetében nem igazolódik, hogy legmagasabb arányban vélnék gyakran érvényesíteni a közös érdekeket.

4. táblázat

Az ágazat szervezetségi szintjének megítélése és a közös fellépéssel történő érdekérvényesítés gyakorisága közötti kapcsolat erőssége

Megállapítás	Válaszlehetőség	Az ágazati szereplők szervezetségi szintjének megítélése		Összesen
		gyengén szervezett	legalább közepesen szervezett	
Az érdekérvényesítés gyakorisága a közös fellépésekkel	ritkán	13	10	23
	alkalmanként	13	36	49
	gyakran	18	17	35
Mindösszesen		44	63	107

A KAM programokkal való szakmai elégedettség

A KAM programokkal való elégedettséget több kérdéssel vizsgáltuk. Egy kérdés vonatkozott a pénzügyi támogatással való, egy kérdés a szakmai elégedettségre és rákérdeztünk az össz-elégedettségre is. Az össz-elégedettséget elemezve (Összeségében mennyire elégedett a KAM programokkal?) elmondható, hogy a kérdésre adott válaszok eléggé megoszlanak, azonban a válaszadók 73%-a valamilyen szinten elégedett a programokkal. A válaszadók mintegy 27%-a inkább nem elége-

dett, nagyjából fele elégedett is, meg nem is, az inkább elégedettek aránya mintegy 21% (1. ábra).

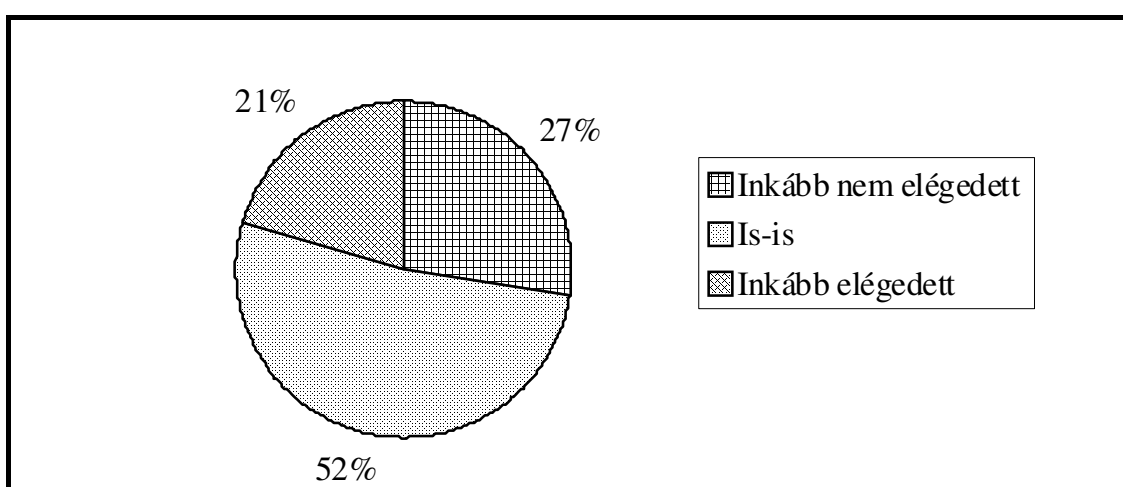
Az 1. ábra alapján megállapítható, hogy a megkérdezettek mintegy háromnegyed része pozitívan vélekedik a programokról. Az elutasítók aránya azonban – tekintettel arra, hogy egy vissza nem térítendő támogatási formáról van szó – indokolatlanul magas. A 27%-os mérték azt mutatja, hogy a KAM működtetése megismertetésének területén további erőfeszítések szükségesek. Feltételezhető, hogy ha magas a jelenlegi gyakorlattal elégedetlenek aránya, akkor várhatóan

nehezebb őket bevonni a közös programok kialakításába, a közös áldozatvállalásba. Egy, a KAM programokra vonatkozó másik hazai kutatás³ igazolja ezt a feltételezést. A kutatás a hazai termék-tanácsok, szakmai szervezetek körében vizsgálta a KAM programok összeállításában, a rendelkezésre álló források elosztásában való részvétel megítélését. A vizsgálat egyik megállapítása az volt,

hogy a szervezetek mintegy fele úgy érzi, nincs beleszólása a KAM programok összeállításába, elégedetlenek a programok összeállításában és a források elosztásában betöltött szerepükkel. Ez a körnehezen mozgósítható a programokban való részvételre és valószínű, hogy tartózkodnak majd a költségek egy részének önerőből történő finanszírozásától is.

1. ábra

A KAM programokkal való össz-elégedettség

A közös fellépéssel való érdekérvényesítés

A KAM programokkal való elégedettség és a hatékony érdekérvényesítés gyakorisága közötti összefüggést varianciaelemzéssel és páronkénti összehasonlítással vizsgáltuk. A „O” hipotézis szerint az érdekérvényesítési gyakoriság minden szintjén a KAM programokkal egyformán elégedettek a válaszadók.

A varianciaelemzés után (szignifikancia szint 0,005) a „O” hipotézist elvetettük, vagyis megállapítható, hogy az egyes gyakorisági szintek közötti elégedettségi értékek eltérőek. A páronkénti összehasonlítással azt vizsgáltuk, hogy a három gyakorisági kategóriában hogyan alakul a

KAM programokkal való elégedettség. Mind az LSD (least significant difference), mind a Duncan módszer szerint egyértelműen megállapítható volt, hogy a gyakori érdekérvényesítési kategória értékei különböznek a ritkán és az alkalmankénti kategória értékétől. A fentiekből következik, hogy azok, akik szerint a közös fellépéssel gyakran lehet az érdekeket érvényesíteni, általában szakmai szempontból elégedettebbek a KAM programokkal. Ők már megtanulták ezt a fajta együttműködési formát, belátták ennek hasznosságát, jövőbeli jelentőségét.

Önálló kezdeményezések vállalása

Az önálló kezdeményezések vizsgálata lényeges területe az ágazat társadalmi tőkájének. Igen fontos annak megállapítása, hogy a szereplők a körülmények megvál-

³ Fekete Zsófia – Hajdú Istvánné: A termék-tanácsok, csoportos szakmai szervezetek és az országos közösségi agrármarketing kapcsolata (Megjelenés előtt)

tozásának passzív részvevőiként vetik-e alá magukat az esetleges változásoknak, vagy önálló kezdeményezésekkel részt vállalnak a változásokban, aktív szereplőként, saját érdekeiknek megfelelően elősegítve azokat.

A közös fellépés erősítését a válaszadók közül szinte mindenki szükségesnek tartotta. Közülük 64% tett már javaslatot az ágazat érdekérvényesítésének javítására. A megfogalmazott javaslatok mintegy 37%-a a közös fellépésre, az összefogásra irányult. Ez egyértelműen azt jelenti, hogy a szereplők felismerték, hogy a jelenlegi ágazati összefogás nem elég

hatékony, a piaci érdekek érvényesítésére nem elegendő. A hatékonyabb érdekérvényesítés megoldásaként 10% javasolta új szervezet létrehozását és mintegy 5% gondolta azt, hogy érdemes lenne a meglévő szervezet átalakításával növelni a jelenlegi hatékonysági szintet. A javaslat eredményességével összefüggésben feltett kérdést a válaszadók mintegy fele válaszolta meg. A kapott válaszokból kiderült, hogy a javaslatok 64%-ban nem kerültek megvalósításra, 18%-a részben és mindössze 8%-a valósult meg teljes egészében.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Csáth M. (2002): Erős társadalmi tőke, sikeres nemzet. Valóság, XLV. évf. 5. sz. – (2) Fekete Zs. – Hajdú I-né: A termék tanácsok, csoportos szakmai szervezetek és az országos közösségi agrármarketing kapcsolata. Megjelenés előtt. TÁRKI Rt.: A társadalmi tőke növelésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel – (3) Hudecková, H. – Lošták, M. (2003): Social capital in the change of the Czech agriculture. *Agric. Econ. – Czech*, 49, (7): 301-309) – (4) Ostrom, E. (2005): The complexity of collective action theory (Workshop in Political Theory and Policy Analysis Indiana University, 2005) 5. p. – (5) Pretty, J.: Social capital and connectedness: Issues and implications for agriculture, rural development and natural resource management in ACP countries (CTA working Document Number 8032) – (6) Louis, H.G. – Slangen, G. – van Kooten, C. – Suchánek, P. (2004): Institutions, social capital and agricultural change in central and eastern Europe. *Journal of Rural Studies* 20 245-256. pp. – (7) Szakály Z. – Sente V. – Szigeti O. (2006): A közösségi marketing hazai anomáliái és lehetőségei a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *Gazdálkodás*, 50. évf. 2. sz. 40. p. – (8) Measuring Social Capital (An integrated questionnaire) – World Bank Working Paper No. 18. 2004.

„TUDOMÁNY ÉS FELSŐOKTATÁS” VITÁHOZ

MAGDA SÁNDOR dr.

A **gazdálkodás** 50. évfolyamának 6. számában (2006. december) vitacikket írtam „Tudomány és felsőoktatás” címmel, amelyben arra kerestem a választ, hogy napjaink kihívásainak miként felelhetünk meg az értékteremtő tudomány és felsőoktatás kapcsolatrendszerében. Ebben a szerteágazó témakörben főként azt vizsgáltam, hogy a mai gyorsan változó világban miként segítheti országunk versenyképességét a magyar felsőoktatás, az MTA intézményei és az innovatív vállalkozások kapcsolatrendszere. Vitacikkemet követően folyóiratunkban több érdemi hozzászólás jelent meg sokat tapasztalt (*Lengyel Lajos, Markovszky György, Mészáros Sándor, Nábrádi András, Patay István, Patkós István, Szabó Gábor, Tenk Antal*) professzorok és a felsőoktatást jól ismerők tollából.

Vitáírásomban a valós problémák kendőzetlen feltárására törekedve kerestem a megoldások lehetséges módjait, ezért különösen nagyra értékelem a hozzászólóknak a téma hozzáértő és felelősségteljes megközelítését és a megoldások keresését.

A hozzászólók több kérdésben teljes egyetértésüket juttatják kifejezésre, számos kérdésben az elvi egyetértés mellett a következtetéseimet részben kiegészítik, részben vitatják, vagy más megoldási módokat keresnek, illetve a fejlesztés igényével egyetértve további gondolatokat vetnek fel.

Szinte teljes az egyetértés a felsőoktatás fellazulásának és ennek egyik fő kiváltójának, a létszám-érdekeltségű finanszírozásnak a megítélésében. Hasonló az

egyetértés a felsőoktatás és a kutatás túlzott tagoltságát illetően és (ebből fakadóan is) az együttműködés igénylésében.

Az egyetemi érdekeltségű hozzászólók némileg túlzónak tartják a PhD képzést illető kritikámat, de nem tagadva az igényesség követelményeinek érvényesítését. Mindamellett érdemes figyelni a PhD képzésben (is) fellelhető gyakorlati tapasztalatok hiányára utaló megjegyzésekre. Érdemi kérdésnek tartom továbbra is a doktori iskolák szakmai erősítését, amelyben meg kell találni a kutatóintézetek és az innovatív vállalkozások speciális közreműködésének a módjait. Némileg meglepett a BSc képzés gyakorlati háttérének biztosítására irányuló igényem nem egyértelmű fogadtatása, holott azt a gyakorlati irányú igények kielégítésére hivatott (főiskolai) képzés elengedhetetlen feltételének tartom. Úgy vélem, ez a ráépülő MSc képzésnek is a javára válna.

A hozzászólások elvi egyetértése erősíti a felsőoktatási intézményhálózat olyan irányú fejlesztésének igényét, amellyel alkalmasabbá válik az akadémiai és a súlyponti ágazati kutatóintézetekkel való szorosabb együttműködésre. Ilyen lehet 6-7 olyan „oktató-kutató tudományegyetem” kifejlesztése, amelyek egyfelől nemzetközileg is elfogadott versenyképes partnerek lehetnek, másfelől a hazai kutató és felsőoktatási intézmények közreműködését is fogadhatják, és ezáltal segíthetik azok színvonalának emelkedését is.

A hozzászólók számos továbbgondolásra méltó javaslatot is felvetnek. *Patay I.* szinte cikke egészét ilyeneknek szente-

li, többek között felvetve „egy fenntartható tudománypolitika” kialakítását, mert – mint írja – „a versenyből kimaradni lehetetlen”. *Markovszky Gy.* a legfontosabb szaktárgyak kétnyelvű oktatását ajánlja. *Mészáros S.* nemzetközi példákkal illusztrálja a téma jelentőségét, és a fejlesztés irányainak tisztázására felveti a felsőoktatás hazai modellezésének lehetőségét. *Szabó G.* figyelmét főként az MTA és a felsőoktatás kapcsolatrendszerének alakítására irányítja, felvetve az akadémiai kutatóintézeteknek az egyetemekhez csatolását, ami érdemileg legfeljebb tudományszakonként vizsgálható, és megoldása sem rövid távú feladat.

A **gazdálkodásban** megjelent vitáikról lévén szó, többen érintik az agrárképzést. *Nábrádi A.* szerint (is) az egyetemen agrárképzés elvesztette létjogosultságát, s *Markovszky Gy.* is ajánlja a felsőfokú agrárképzés diverzifikálását. *Lengyel L.* a „felhasználók” bevonását ajánlja a felsőoktatásba. *Patkós I.* az agrárképzés problematikáját és jövőképét taglalja sokunkkal egyetértésben. Aktuálisnak tűnik javaslata az akkreditált felsőfokú szakképzés kiterjesztésére a főiskolákon. Ennek a mai magyar elnevezése nem szerencsés, s a fiatalság előtt is vonzóbbá kellene tenni e végzettség „diplomáját”. Többen a szaktanácsadás képzéshez integrálását sürgetik az agrárgazdaságban.

Úgy vélem, hogy a hozzászólásokban – és a más fórumokon folyó vitákban is – felszínre került nézetek, ajánlások és javaslatok legtöbbje érdemes további tisztázó eszmecserekre és az előrevivő megoldások kikristályosítására, valóra váltására.

Vitára inspiráló írásomtól azt remélem, hogy olyan kérdésekre sikerül ráirányítani a figyelmet, amelyek megfontolása, majd megválaszolása eredményekre vezethet. Ezért az elmúlt időszakban a hozzászólásokat várva és megismerve arra törekedtem, hogy más-más megközelítésben – a lehetséges fórumo-

kat felhasználva – „megmérjem” elképzelésemet, így a Magyar Tudományban *Tudomány, felsőoktatás, versenyképesség* címmel jelent meg írásom, a miskolci MELLearn konferencián *Felsőoktatásunk és versenyképességünk* címmel mondtam el vitaindítót, a Magyar Tudományos Akadémián pedig a Környezet és társadalom című konferencián *Környezet, társadalom, tudomány, felsőoktatás* címmel hangzott el referátumom.

A téma aktualitását jól mutatja az MTA tudósköreiben és a felsőoktatás jövőjéért felelős vezetők körében kibontakozott eszmecsere és számos írás. Példaként említhető hét vezető egyetem gazdasági tanácsai képviselőinek a Figyelőben közölt vitanyaga (*Bokros, 2007*), amely még szélesebb körben kísérli meg a problémák feltárását és a megoldások keresését.

A **gazdálkodásban** közölt hozzászólások is megerősítik meggyőződésem, hogy a felsőoktatásban és a tudományban megkerülhetetlen olyan korszerű együttműködő rendszer kialakítása, amelyben az akadémiai és ágazati kutatóintézetek és fejlesztő vállalkozások az egyetemekkel és főiskolákkal együttműködve erősíthetik országunkban a tudásalapú, versenyképes társadalom és gazdaság kialakulását és fenntartható fejlesztését.

Az EU országaiban az elmúlt évtizedekben kialakult a felsőoktatás kormányzati kezelésének gyakorlata, kiépültek a távlati érdekek érvényesítésének igazgatási feltételei. A K+F és az innováció a kormányzati értékrend meghatározó részévé vált, a kormányok nagy súlyt helyeznek értelmiségi bázisuk szélesítésére, a minőségi követelmények térnyerésének előmozdítására.

Mindezek alapján azt remélem, hogy az eddigi kezdeményezések nyomán kibontakozó társadalmi vita végül is az ország felemelkedését szolgáló, annak versenyképességét erősítő megoldásokhoz vezet.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Bokros L. (2007): Minőségi oktatást és kutatást eredményező reform körvonalai a hazai felsőoktatásban. Figyelő, 2007. április – (2) Lengyel L. (2007): Hozzászólás Magda Sándor „Tudomány és felsőoktatás” c. cikkéhez. Gazdálkodás, 51. évf. 1. sz. 79–82. pp. – (3) Magda S. (2006): Tudomány és felsőoktatás. Gazdálkodás 6. sz. 68–73. pp. – (4) Magda S. (2007): Tudomány, felsőoktatás, versenyképesség. Magyar Tudomány, 2007. 3. sz. 332–341. pp. – (5) Markovszky Gy. (2007): Vita az agrár-felsőoktatás jövőjéről. Gazdálkodás, 51. évf. 2. sz. 82–84. pp. – (6) Mészáros S. (2007): A felsőoktatás a tudás gazdaság felé. Gazdálkodás, 51. évf. 3. sz. 67–71. pp. – (7) Nábrádi A. (2007): Tudomány és felsőoktatás. Gazdálkodás, 51. évf. 2. sz. 72–81. pp. – (8) Patay I. (2007): Hozzászólás a tudományról, felsőoktatásról folyó vitához. Gazdálkodás, 51. évf. 1. sz. 75–78. pp. – (9) Patkós I. (2007): Vita a hazai felsőfokú agrár-oktatásról. Gazdálkodás, 51. évf. 4. sz. 91–98. pp. – (10) Szabó G. (2007): Gondolatok a tudomány és a felsőoktatás kérdéseiről folyó vitához. Gazdálkodás, 51. évf. 5. sz. 48–53. pp. – (11) Tenk A. (2007): Permanens reform – vagy valami más? Gazdálkodás, 51. évf. 1. sz. 71–74. pp.